

Palvelutalojen arkietiikkaa kartoittamassa

*Raportti Bioetiikan
instituutin raatihankkeesta*

Vuoden 2017 kevään ja syksyn aikana toteutettiin ”Eettiset raadit palvelutalojen arkietiikan määrittelyssä” -kehityshanke, jossa kokeiltiin arkipäiväisten käytäntöjen eettisyyttä pohtivia raateja kolmessa pirkkanmaalaisessa palvelutalossa. Kehityshankkeen toteutti Bioetiikan instituutti Miina Sillanpään säätiöltä saadun apurahan turvin. Bioetiikan instituuttiin kuuluu tutkijoita eri yliopistoista ja tutkimuslaitoksista ja tässä hankkeessa oli vahva Tampereen yliopiston edustus. Hankkeella haluttiin käytännön kokeilujen kautta selvittää, voisivatko asukkaista, läheisistä, hoitohenkilökunnasta ja vapaaehtoistyöntekijöistä koostuvat raadit toimia palvelutalojen arjesta nousevien eettisten kysymysten ratkomisen rakenteena. Raatien erityisenä tavoitteena oli nostaa esille palvelutalojen arkea elävien ihmisten ääni palvelutalon päätöksenteossa ja rutiinien järjestämisessä. Avoimen keskustelun herättäminen ja ylläpitäminen osoittautuivat sekä antoisaksi että myös haasteelliseksi. Hankkeessa selvisi,

että palvelutalon arjessa äänneen sanomattomia asioita on paljon ja yhteisen, siltoja rakentavan keskustelun kanaville on tilausta. Toimivimmaksi havaittiin malli, jossa palvelutalon keskeiset toimijaryhmät eli asukkaat, hoitajat, asukkaiden läheiset ja talon vapaaehtoiset saavat ensin käydä keskustelua omissa pienryhmissään, minkä jälkeen pienryhmien ajatuksia käsitellään yhteisessä, eri ryhmiä yhdistävässä tapaamisessa. Tässä kirjoituksessa käymme tiivistetyksi läpi näitä hankkeessa tekemiämme havaintoja.

Hankkeen tausta

Kotoa ympärivuorokautiseen hoitoon muuttaminen sattuu vanhan ihmisen elämässä usein aikaan, jolloin minäkuva on murroksessa. Vanhan ihmisen toimintakyky heikenee hänen kehonsa ja mielensä muuttuessa normaalin ikääntymisen myötä. Muuttaessaan palvelutaloon, jonka arjen raamit muodostuvat palvelutalon rutiineista, hoitokäytänteistä ja usein vahvoista roolituksista, saattaa vanha ihminen kohdata tilanteen, jossa hänen elämänmittainen identiteettinsä esimerkiksi ikänsä moottoripyöräilyä ja vaellusta harrastaneena entisenä veturimiehenä alkaa muuttua Martista passiivi-

seksi hoidettavaksi, jopa potilaaksi. Tällöin Martin elämä saattaa alkaa ohjautua hänen ulkopuoleltaan ja hänen persoonansa muuttua vähitellen näkymättömäksi.

Martin katoaminen näkyvästä persoonana ei varmasti ole tahallista. Hänen näkymättömyytensä saattaa rutiinien ja tehokkuuden kielellä toimivassa palveluntuotannossa olla ikään kuin ”tuotannollista” eli ajattelemattomuudesta johtuvaa. Palvelutalon arkeen vaikuttaa samanaikaisesti useampia ryhmiä omine intresseineen (asukkaat, hoitajat, asukkaiden läheiset, vapaaehtoiset), ja siihen päälle tulevat vielä viranomaisvaatimukset ja yleensä palveluja ostavan kunnan ohjeistukset. Yhteisiä tavoitteita ei välttämättä ole ollenkaan määritelty, jolloin toiminnan keskiössä oleva asukas saattaa ikään kuin pirstaloitua näyttämään erilaiselta eri toimijoiden suuntiin. Kokonaiskuva ihmisestä ja persoonasta voi silloin olla kadoksissa.

Yhteisten tavoitteiden ja kommunikaation puute johtaa helposti myös eri toimijaryhmien väliseen vastakkainasetteluun. Klassinen esimerkki tästä on arkiymmärryksemme mukainen ja lehtien palstoilta tuttu hoitohenkilöstön ja asukkaiden läheisten monesti ongelmalliseksi koettu

suhde. Kehityshankkeen keskeisenä ajatuksena oli selvittää, millaisia ”eettisiä hankauksia” arjessa syntyy ja miten niitä mahdollisesti voisi käsitellä, jotta palvelutalon tosiasiallinen tarkoitus eli vanhojen ihmisten hyvän elämän edistäminen parhaiten toteutuisi.

Kolme palvelutaloa, kolme erilaista raatimallia

Vuoden 2017 kestänyt hanke ei niinkään ollut tutkimushanke, vaan tarkoituksena oli kehittää palvelutalojen toimintaa yhdessä asukkaiden, henkilöstön, asukkaiden läheisten ja talojen vapaaehtoisten kanssa. Pirkanmaalta pyydettiin mukaan kolme palvelutaloa, joissa kokoonnuttii erilaisin kokoonpanoin pohtimaan talojen arkielämää, jokaisessa talossa 3–5 kertaa vuoden aikana. Kaksi taloista oli järjestöjen ylläpitämiä ja kolmas oli yksityisen palveluntuottajan ylläpitämä. Mukaan valittiin kolme erikokoista ja hieman eri toiminta-ajatuksella toimivaa taloa, jotta hankkeessa olisi mahdollisuus kokeilla erilaisia toimintatapoja. Raatien pohjaksi suunniteltiin jokaiseen palvelutaloon erilainen koostumisen malli: yhteisömalli, asukasmalli ja siilomalli. Käymme nämä eri mallit ja eri talot lyhyesti läpi.

Yksityisen palveluntuottajan talo oli asukasmäärältään pieni, joten siellä päätettiin kokeilla mallia, jossa kaikki

talon eri toimijaryhmät kutsuttiin yhteisiin tilaisuuksiin keskustelemaan (yhteisömalli). Paikalla olikin aina yhteensä 15–20 asukasta, heidän läheistään ja henkilökuntaan kuuluvaa. Talon johto oli raateihin hyvin sitoutunut, mistä osoituksena oli esimerkiksi se, että meitä raatien vetäjiä odotettiin valmiiksi kokoontuneena hyvässä ajoin. Keskusteluissa ilma-
piiri oli hyvä ja asukkaat ja läheiset uskalsivat nostaa esiin myös ikävämpiä kokemuksia, joita tosin oli hyvin vähän. Kommentit niin asukkailta, henkilöstöltä kuin läheisiltäkin olivat lähes järjestään positiivista. Hankkeen aikana selvisi, että talossa oli käyty sen perustamisesta lähtien tiivistä arvokeskustelua henkilökunnan kesken ja arvot olivat kirkkaat jokaiselle. Talossa oli jo valmiiksi käytäntö, että kerran kuussa lauantaina järjestettiin yhteisökokous, johon olivat työntekijöiden ja asukkaiden lisäksi tervetulleita myös läheiset ja kaikki talossa piipahtavat ihmiset.

Ensimmäisestä talosta saatiin paljon arvokasta tietoa käytännön kokemuksista kestävästä arkielämästä rakentamiseksi. Siellä oli mm. tapana pitää sähköpostitse yhteyttä asukkaiden läheisiin, kertoa kuulumisia ja infota heitä samalla vaikkapa asukkaalle tehdyistä lääkemuutoksista. Johdon rooli hyvien ja luottamuksellisten suhteiden luomisessa oli ilmeinen. Talon

kahden johtajan kanssa käydyissä keskusteluissa kuulumme monista hyvistä arkielämäntilanteista, jotka nostivat kuin itsestään asukkaat toiminnan keskiöön. Yhtenä esimerkkinä se, että mikäli henkilöstö ruokaili tai kahvitteli yhdessä asukkaiden kanssa, se katsottiin työn tekemiseksi verrattuna siihen, että menisi henkilöstön sosiaaliloihin tauolle. Kyseinen talo antoi uskoa siihen, että palvelutaloista voi oikeasti tulla vanhojen ihmisten koteja. Koska täällä arvot olivat kirkkaat ja niitä toteutettiin ja eri toimijat olivat tyytyväisiä arjen sujumiseen, emme tehneet osallistujien kanssa kirjallista listausta kehitettävistä asioista.

Toinen järjestöjen ylläpitämistä taloista oli keskikokoinen (noin 70 asukasta) talo, jossa oli sekä tehostettua palveluasumista että ryhmäkoti muistisairaille. Tehostettu palveluasuminen eroaa tavallisesta palveluasumisesta siten, että hoitohenkilökuntaa on paikalla ympärivuorokautisesti. Tässä talossa oli jo aiemmin kokoonnutut asukkaiden ja läheisten ryhmä säännöllisesti talon sosiaalityöntekijän johdolla, joten arkielämästä pohdittiin samalla porukalla ja malli nimettiin asukasmalliksi. Kolme kertaa kokoonnuttii pohtimaan palvelutaloa kotina kahdessa pienryhmässä, joissa siis oli asukkaita ja heidän läheisiään. Kokemukset arjen sujumisesta olivat pääosin myönteisiä.

Kehitysideoiksi nostettiin mm. yhteisten tilojen parempi käyttö läheisten vierailuja ajatellen, ulkotilojen parempi hyödyntäminen, kahvin tarjoaminen vierailijoille (nyt maksavat kahvista), tavaravaihtopörssin järjestäminen taloon ja myöhempi asukkaiden iltatoimien aloittaminen varsinkin, kun tiedetään vieraan olevan tulossa. Tässä talossa toimittiin lopputuotoksen kanssa siten, että raatien pohjalta koottiin kehitysehdotuksista paperi, joka toimitettiin henkilökunnan käsiteltäväksi.

Kolmas talo oli suurin, yli sadan asukkaan hyvinvointikeskus, jossa oli suuren ryhmäkodin lisäksi tehostetun palveluasumisen asuntoja ja lähialueen ikäihmisille suunnattu päiväkeskus ja myös lyhytaikaista intervallihoidoa sitä tarvitseville. Täällä toimittiin siten, että ensin pidettiin omia keskusteluryhmiään kullekin ryhmälle erikseen, eli omat keskusteluryhmät järjestettiin asukkaille, heidän läheisilleen, hoitajille ja vapaaehtoisille. Kyseessä oli niin sanottu siilomalli, jossa ryhmät eristettiin ensin omiksi siiloikseen ennen yhteen tuomista.

Pienryhmäkeskustelut sujuivat hyvässä hengessä, vaikka kriittisiäkin mielipiteitä kuultiin. Selvästi keskeisimmiksi arkea häittäviksi ilmiöiksi nostettiin kaikissa toimijaryhmissä tiedonkulun ongelmat ja tietynlainen kohtaamattomuus. Arjen yhtei-

nen koordinaatio tuntui olevan hukassa, ja eri toimijaryhmät touhusivat tahoiltaan kukin parhaan kykynsä mukaan. Hoitajat, läheiset ja vapaaehtoiset olivat asukkaiden kanssa tekemisissä erillisinä ryhminä, vaikka yhdessä tehden olisi saatu eniten aikaan. Omaisilla ei esimerkiksi välttämättä ollut kuvaa siitä, mitä heidän oli sallittua tehdä palvelutalossa vieraillessaan, jolloin paljon potentiaalia heitettiin hukkaan. Vapaaehtoiset kokivat, että he olisivat voineet esimerkiksi ulkoilla useampien asukkaiden kanssa, mikäli henkilökunta olisi valmistellut heille ulos lähtijöitä. Keskustelujen perusteella hoitajien jaksamista auttaisi jo pelkkä kiitoksen saaminen kollegoilta, esimiehiltä ja asukkaiden läheisiltä. Yhteisen tekemisen lisääminen tuntui olevan kaikkien ryhmien toiveena, joten siihen on jatkossa syytä kiinnittää erityistä huomiota.

Pienryhmäkeskustelujen jälkeen koottiin lopuksi yhteinen ryhmä siten, että siinä oli edustus kaikista aiemmista ryhmistä. Me raatien fasilitaattorit olimme luonnostelleet aiempien pienryhmäkeskustelujen pohjalta julistuksen, johon olimme nostaneet selvästi esiin nousseita ajatuksia kehitysehdotuksen pohjaksi. Eri ryhmien edustajat kävivät yhdessä kehitysehdotusta kriittisesti läpi ja tässä yhteiskeskustelussa havaittiin, että eri toimijoilla oli palve-

lutilon arjen sujuvuudesta toistaan poikkeavia näkemyksiä. Lopulta saatiin kuitenkin konsensus aikaan ja yhdessä kirjoitettiin arjen toimivuuden parantamiseen tähtäävä julistus.

Julistuksen kirjoittamiseen osallistuneet päättivät, että julistus koetetaan saada näkyville seuraavaan keskusta pyörittävän yhdistyksen lehteen. Julistus haluttiin jakaa sekä nykyisille että tuleville yhdistyksen jäsenille, asukkaille, asukkaiden läheisille, vapaaehtoisille, henkilökunnalle ja hallituksen jäsenille. Julistus haluttiin laittaa talon ilmoitustaululle ja muihin mahdollisiin tiloihin. Me fasilitaattorit lähetimme julistuksen talon johtajalle sähköpostitse ja kerroimme toivotut levityskanavat. Saamamme tiedon mukaan julistusta on jaettu palvelutalossa ja se on myös käsitelty yhdistyksen hallituksessa. Julistusta tullaan myös käyttämään terveydenhuolto-oppilaitoksesta tulevien opiskelijoiden toimesta palvelutalon yhteisöllisyyden kehittämässä.

Raadeista avoimuutta ja positiivista värettä

Kehityshankkeemme on nyt loppunut ja on pohdinnan paikka. Eettisille raadeille tai vastaaville foorumeille on selkeästi tilausta palvelutaloissa ja varsinkin tehostetussa palveluasumisessa. Meille muodostui selkeä kuva siitä,

että ääneen sanomattomia asioita on paljon ja yhteiselle keskustelulle on tarvetta. Kokemuksemme pohjalta suosittelemme mallia, jossa palvelutalon keskeiset toimijaryhmät eli asukkaat, hoitajat, asukkaiden läheiset ja talon vapaaehtoiset saavat ensin käydä keskustelua omissa pienryhmissään. Meistä näytti siltä, että tällaisissa pienryhmissä keskustelu oli vapaata ja ryhmän jäsenet myös voimaantuivat huomattavasti toisilla olevan samankaltaisia kokemuksia ja näkemyksiä. Eri ryhmien edustajien tuominen yhteiseen loppuraatiin oli tärkeää kokonaiskuvan luomiseksi ja konsensuksen löytämiseksi. Jo se, että kaikki kokevat olevansa ”samassa veneessä” voi edesauttaa arjen sujumisen parantamisessa. Ihmisille oli valaisevaa myös huomata, että samasta asiasta voi ajatella hyvinkin eri tavoin näkökulmasta riippuen. Yhteisen loppulausuman kirjoittaminen koettiin siilomallin loppuryhmässä mielekkääksi ja se on todella tärkeää myös kehitysideoiden arkeen viemisen kannalta.

Positiivista värettä löytyy jo pinnan alta. Esimerkiksi hoitajissa on valmiutta kyseenalaistaa vallitsevia käytäntöjä ja monet omaiset ovat valmiita ottamaan suurempaa roolia perinteisesti hoitoinstituutioiksi ajatelluissa palvelutaloissa. Raatitoiminnan kannalta keskeisen tärkeäksi asiakasi nousi palvelutalon johdon

sitouttaminen. Pienimmässä talossamme johto oli erittäin sitoutunut toiminnan jatkuvan kehittämiseen, ja heillä asiat olivat hyvässä mallissa. Keskikokoisessa talossa johto oli myös sitoutunut raatitoimintaan. Alun perin tarkoituksemme oli siellä vain keskustella arjesta jo olemassa olevan asukkaiden ja läheisten foorumin pohjalta ja sillä ikään kuin pohjustaa kahden muun talon raatia. Talon johto toi kuitenkin itse esiin halunsa saada keskustelut myös hyötykäyttöön, jolloin kirjoitimme anonyymien tiivistelmien keskusteluista ja toimitimme sen henkilöstölle. Kysymme myöhemmin, kuinka asukkaiden ja läheisten näkemyksiä on hyödynnetty. Suurimman talon johdon sitoutuminen raateihin näytti jo matkan varrella välillä heikolta. Meidän paikalle tulomme eteen ei aina oltu nähty vaivaa etukäteen, vaan saimme toisinaan itse järjestää itsellemme tilan ja dataprojektorin ja kysellä osallistujia paikalle tultuamme. Kerroilta pois jääneiden tilalle ei oltu etsitty korvaajia. Lisäksi saimme tietoa raatilaisten kirjoittaman julistuksen jatkovaiheista vasta kolmannen yhteydenottoamme jälkeen.

Lopuksi

Toisilleen vastakkaisiksi mielletty laitoksen ja kodin käsitteet ovat kenties murtumassa ja silloin voi syntyä josta-

kin uutta, jossa kontekstin sijaan mietitään kaiken keskiössä olevaa vanhaa ihmistä. Silloin Martin mahdollisuus pysyä Marttina elämänsä loppuun asti vahvistuu varmasti. Myös Bioetiikan instituutin kehityshankkeella on tässä prosessissa oma roolinsa. Miellessämme on raatiajatoksen jalostaminen tulevaisuudessa, sillä raadeissa on todellista potentiaalia avata uudenlaisia kanavia palvelutalojen arkea sujuvoittavalle keskustelukulttuurille. Tulevaisuudessa voisimme kokeilla nyt parhaaksi havaitsemaamme menetelmää eli siilomallia useammassa palvelutalossa, tällä kertaa talon johdon sitoutumisesta aloittaen. Lopuksi haluamme kiittää Miina Sillanpään säätiötä mielenkiintoisen hankkeen rahoittamisesta.

Jari Pirhonen

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta ja Gerontologian tutkimuskeskus, Tampereen yliopisto, jari.pirhonen@uta.fi

Salla Saxen

Lääketieteen ja biotieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto sekä Bioetiikan instituutti

Heikki Saxen

Lääketieteen ja biotieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto sekä Bioetiikan instituutti

Antti Sorri

Bioetiikan instituutti

Marjut Lemivaara

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta ja Gerontologian tutkimuskeskus, Tampereen yliopisto